

श्री. विजय.म. गाडगीळ.
‘अवधूत’ प्लॉट नं.४३२, सेक्टर२५,
निगडी, प्राधीकरण, पुणे ४४
फोन नंबर : ०२० २७६५६६६६

सौ. यशस्विनी. मु. केंदूरकर
श्रीसमर्थ हौसिंग सोसायटी,
धन्वंतरी सभागृहामागे, पुणे ४११००४

(२०१४ - मार्च महिन्यातील स्वाध्याय)

दा.प्रवेश : १२-२ (प्रत्यय निरूपण) -

श्री.समर्थानी प्रापंचिकांसाठी केलेले उद्धोधक मार्गदर्शन म्हणजे हा समास आहे. श्री. समर्थानी या समासात सामान्य माणसाचे वागणे कसे असते याचे प्रथम वर्णन केले आहे. सामान्य माणूस हा वासना तृप्तीच्या प्रयत्नात असतो. त्याच्या सर्वसामान्य वासना म्हणजे - बरे खावे, बरे नेसावे, सर्व काही आपल्या मनासारखे व्हावे अशा असतात पण प्रत्यक्षात त्या पूर्ण होतातच असे नाही. व त्यामुळे माणूस असमाधानी, असंतुष्ट राहतो. पण समर्थ हेही दाखवून देतात की असे अले तरी काहीजण सुखी असतात व काही जण दुःखी असतात. व दुःखी असणारे आपल्या दुःखाचे कारण न समजल्यामुळे प्राब्धामुळे आपल्या वाट्याला दुःख आले आहे असे समजतात. समर्थ म्हणतात की माणसाच्या दुःखाला केवळ प्रारब्ध हेच कारण नसून त्याच्या हातून अचूक व योग्य प्रयत्न होत नाहीत हे महत्वाचे कारण आहे. म्हणून ते म्हणतात की “अचूक येत करेना । म्हणौन केले ते सजेना ।

आपला अवगुण जाणवेना । काही केल्या ॥ १२-२-६ ॥

त्यासाठी अचूक प्रयत्न करणे, इतरांसाठी कष्ट सोसणे, खरे बोलणे व बोलल्या सारखे वागणे, योग्य काय अयोग्य काय याचा विचार करणे आवश्यक आहे. ओवी क्रमांक १७, १८, २१ नेहमी लक्षात ठेवाव्यात. समर्थ म्हणतात की “ हे आवघे आपणापासी । येथे बोल नाही जनासी । सिकवावे आपल्या मनासी । क्षणक्षणा ॥ १२-२-२३ ॥ म्हणजे आपला आपणच प्रयत्न करणे गरजेचे आहे व यासाठी पुढील ओव्या नित्य स्मरणात ठेवाव्यात.

“ बरे करिता बरे होते । हे तो प्रत्ययास येते । आता पुढे सांगावे ते । कोणास काये ॥ १२-१२-२८ ॥

“ विद्या उदंडचि सिकला । प्रसंगमान चुकतचि गेला । तरी मग तये विद्येला । कोण पुसे ॥ १२-२-३० ॥

“ आपणास आहे मरण । म्हणौन राखावें बरेंपण । कठिण आहे लक्षण । विवेकाचें ॥ १२-२-२६ ॥

दा.परिचय: द.२ स.१व१० वर आधारित हा स्वाध्याय आहे. मानव जीवन प्राप्त झाल्यावर “ आत्मज्ञान ” करून घेणे हेच आपले प्रमुख उद्दिष्ट आहे. व त्यातच नरदेहाचे सार्थक आहे. असे असताना मनुष्य अनेक गोष्टीत गुंतून पडतो व व्यर्थ दुःखी होतो. अर्थात हे केवळ त्याच्या अज्ञानामुळेच घडते. त्याच्या या निरर्थक वागणूकीलाच “ मूर्खपणा ” असे म्हणतात. अशा मूर्खांचे बारकाईने निरीक्षण करून त्यांची सर्व लक्षणे श्री.समर्थानी या समासात वर्णन करून सांगितली आहेत. या अनेक लक्षणांपैकी बहुतेक सर्वच लक्षणे आपल्याला लागू पडतात असा अनुभव हा समास वाचताना प्रत्येकाला येतो.

द.२.स.१० मध्ये श्री.समर्थानी पढतमूर्ख लक्षणे वर्णिली आहेत. “ शहाणे असोनी मूर्ख । तया नांव पढ तमूर्ख । दुर्गुणांची दुराचाराची, चुकीच्या वागणूकीची जाणीव असूनसुद्धा ती न टाळता आपली वर्तणूक न सुधारता बेधडक पणे चुकीचे वर्तन करणाऱ्याला श्री.समर्थ “ पढत मूर्ख ” असे म्हणतात. व सांगतात की “ त्यागावा अवगुण । बोलिले पढतमूर्खांचे लक्षण । ‘ प्रपंच ’ व ‘ परमार्थ ’ या दोन्ही मध्ये विवेक व सावधानता वापरून जीवन व्यतीत करणे जरूरीचे आहे. या साठी अज्ञान व मूर्खपण नाहीसे व्हावे या हेतूनेच श्री. समर्थानी मूर्ख लक्षणे व पढतमूर्ख लक्षणे सांगितली आहेत. या दोन्ही समासांचे वारंवार वाचन, चिंतन व मनन करावे व अवगुणांचा त्याग करण्याचा प्रयत्न करावा व आपल्यात सुधारणा घडवून आणावी.

दा.प्रबोध : (द.१४-६ चातुर्य लक्षण द.१५-१ चातुर्य लक्षण व द.१५-६ चातुर्य विवरण)

या जगात जीवन जगताना, समाजात राहताना आपण कसे वागावे याचे अत्यंत प्रभावी मार्गदर्शन श्री.समर्थानी या दोन समासात अत्यंत सोप्या पध्दतीने केले आहे.

प्राप्त परिस्थितीला दोष देत नबसता “ काहीतरी धरावी सोय । आगंतुक गुणाची ” असे सांगून श्री.समर्थ आपल्याला कार्यप्रवृत्त करीत आहेत. “ अंरकळा श्रुंगारावी । नाना परी उपजवावी । तसेच “ तनेमने झिजावे । तेणे भले म्हणोनि घ्यावे । व “ समजले आणि वर्तले । तेचि भाग्य पुरुष जाले । या वेगळे उरले । ते करंट पुरुष ॥ असे फटकारून श्री.समर्थ आपल्याला जागे करीत आहेत.

द,१५-१ मध्ये “ वेश धरावा बावळा । अंतरी असाव्या नाना कळा । सगट लोकांचा जिव्हाळा । मोडू नये ॥ असे सांगून श्री.समर्थ आपल्याला ज्ञान प्राप्त करून घेण्यासाठी उद्युक्त करीत आहेत. माणसाच्या जन्माला येऊन काय करावे याचे मार्गदर्शन या दोन समासात आढळते.

बहुतांचे मुखी उरावे । बहुतांचे अंतरी भरावे । उत्तम गुणी विवरावे । प्राणीमात्रासी ॥ तसेच शहाणे करावे जन । पतित करावे पावन । सृष्टीमध्ये भगवद्भजन । वाढवावे ॥ या दोन ओव्यात आपण काय करावे याची पक्की दिशा आपल्याला श्री.समर्थ देत आहेत.प्राप्त परिस्थितीत राहून जीवन कसे जगावे याचे भरपूर मार्गदर्शन या समासात मिळते. द.१५-६ मध्ये यशस्वी जीवनाची गुरूकिल्लीच श्री.समर्थ आपल्याला देत आहेत. ओवी क्र. ९ ते २९ मध्ये कसून प्रयत्नावर भर दिलेला आढळतो. केवळ प्रारब्धावर भिस्त ठेवून भागणार नाही तर अचूक व नमेके प्रयत्न करणे गरजेचे आहे यावर श्री.समर्थ भर देत आहेत.